

**Мискін Юрій Ігоревич
Корнєєв Володимир Вікторович
Мискіна Оксана Олександрівна**

**ПРИНЦИПИ
ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ
І ШАХОВЕ МИСЛЕННЯ**

Київ, 2026

УДК 338.1:794.1-028.31

М4

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
Вченої ради факультету податкової справи, обліку та аудиту
Державного податкового університету
(протокол № 1 від 10.09.2025 року).*

Автори:

Мискін Юрій Ігоревич, професор кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики Державного податкового університету, доктор економічних наук, професор, керівник шахового гуртка Ірпінського ліцею інноваційних технологій, автор методики комплексного розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку на основі дидактичної гри шахи

Корнєєв Володимир Вікторович, професор кафедри фінансів імені Віктора Федосова Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор, тренер з шахів шахового клубу «Світогляд»

Мискіна Оксана Олександрівна, доцент кафедри адміністрування податків Державного податкового університету, кандидат економічних наук

Рецензенти:

Залізко Василь Дмитрович, директор міжнародної школи шахів ІІС, доктор економічних наук, кандидат фізико-математичних наук, професор

Рудченко Олександр Юрійович, тренер-викладач з шахів відділу туризму, краєзнавства та спорту Київського Палацу дітей та юнацтва, доктор економічних наук, професор

М4

Мискін Ю.І., Корнєєв В.В., Мискіна О.О. Принципи фінансової грамотності і шахове мислення : монографія. Київ : / " " 0 0 2026. 104 с. (Серія «Шахова педагогіка», т. 4).

ISBN'9: /839/ : 752/72/3

F QK32063871b qpq1 tch48/r qhnev; 9: 839: 752723

Монографія буде цікавою для широкого кола читачів: учнів і студентів, які лише починають свій шлях у світі фінансів; батьків, що прагнуть навчити дітей відповідальному ставленню до грошей; викладачів, які шукають інтегровані методи навчання; а також усіх тих, хто розглядає шахи не лише як гру, а як універсальну модель життя і розвитку.

© Мискін Ю.І., 2026

© Корнєєв В.В., 2026

© Мискіна О.О., 2026

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Принцип довгострокового планування.....	7
Принцип ефективного управління ресурсами.....	8
Принцип захисту активів.....	9
Принцип гнучкості та адаптації.....	11
Принцип балансу між ризиком і безпекою.....	12
Принцип уникнення емоційних рішень.....	14
Принцип компромісів.....	15
Принцип навчання на помилках.....	17
Принцип дисципліни та терпіння.....	18
Принцип цінності часу.....	20
Принцип сили дрібних переваг.....	21
Принцип небезпеки непередбачуваних втрат.....	22
Принцип диверсифікації.....	24
Принцип ефективності угод.....	25
Принцип захисту вразливих місць.....	27
Принцип розуміння маркетингових маніпуляцій.....	28
Принцип зворотного зв'язку.....	30
Принцип відповідальності за прийняте рішення.....	32
Принцип усвідомлення моменту переваги.....	33
Принцип антикрижкості.....	35
Принцип вибору моменту.....	36
Принцип дотримання дедлайнів.....	37
Принцип потенціалу недооцінених активів.....	39
Принцип циклічності знань.....	40
Принцип синергії.....	41
Принцип динамічного програмування.....	43
Принцип прихованого потенціалу.....	44
Принцип добровільного обмеження.....	46
Принцип тіньового впливу.....	47
Принцип диференціації.....	48
Принцип важливості простору для маневру.....	50
Принцип контрстратегії.....	51
Принцип системного ризику.....	53
Принцип важливості резервного ресурсу.....	54
Принцип стриманості у прийнятті рішень.....	55
Принцип каскадних наслідків.....	57
Принцип унікальних можливостей.....	58
Принцип добровільної вразливості.....	59
Принцип контролю ресурсів.....	61
Принцип усвідомлення точка неповернення.....	62

Принцип гармонійного розвитку.....	64
Принцип ефективного делегування.....	66
Принцип стратегічного терпіння.....	67
Принцип відносної динамічної цінності.....	68
Принцип незворотності часу.....	70
Принцип концентрації на головному.....	71
Принцип емерджентності.....	72
Принцип безкінечного вдосконалення.....	74
Принцип перетворення загрози на перевагу.....	75
Принцип вразливості надлишкової сили.....	77
Принцип фрактальності.....	78
Принцип відносності часу.....	79
Принцип розуміння межі безпеки.....	81
Принцип важливості контексту.....	82
Принцип контрольованого дефіциту.....	84
Принцип капіталізації дрібниць.....	85
Принцип реверсної психології.....	86
Принцип оптимального опору.....	88
Принцип функціонального перевантаження.....	89
Принцип проактивного програмування майбутнього.....	91
Принцип цілісності у різноманітності.....	92
Принцип керованого ризику.....	93
Принцип креативної трансформації.....	95
Принцип виходу за межі.....	96
Післямова.....	98
Література.....	99

ПЕРЕДМОВА

Сучасний світ характеризується високим рівнем невизначеності та складністю соціально-економічних процесів, що вимагає від людини не лише базових фінансових знань, а й здатності мислити стратегічно та прогнозувати наслідки своїх рішень. Водночас дедалі актуальнішою стає потреба пошуку ефективних педагогічних і когнітивних моделей, які дозволяють сформувати у молоді та дорослих навички фінансової грамотності в ігровій легкодоступній формі.

Об'єктом дослідження у цій монографії є феномен фінансової грамотності як складова сучасної економічної культури. Предметом дослідження виступає процес формування фінансових компетентностей через інтеграцію знань та стратегій, закладених у шаховій грі. Зіставлення принципів фінансової грамотності із шаховими закономірностями створює міждисциплінарне середовище, у якому економічне мислення поєднується зі стратегічним ігровим досвідом.

Методи, застосовані у монографії, охоплюють порівняльний аналіз, метод аналогій, системно-структурний підхід, елементи педагогічного моделювання та когнітивної інтерпретації. Завдяки цьому здійснюється концептуальне відображення фінансових практик у шахових стратегіях, що забезпечує глибину дослідження та універсальність висновків.

Наукова новизна роботи полягає у створенні оригінальної моделі осмислення фінансової грамотності крізь призму шахів як метафори та навчального інструмента. Уперше здійснено систематизацію фінансових принципів у форматі, де кожен із них не лише має практичне застосування у сфері економічної поведінки, а й отримує свій інтелектуальний та виховний еквівалент у шаховій грі. Це дозволяє розглядати шахи як педагогічний симулятор, що формує компетентності управління ресурсами та стратегічного планування.

Практичне значення монографії визначається її прикладним характером. Викладені матеріали можуть бути використані у шкільній та позашкільній освіті, у програмах фінансової просвіти, при розробці тренінгів з особистісного розвитку, а також у діяльності освітніх центрів, які поєднують інтелектуальні ігри з розвитком практичних навичок. Водночас книга стане у пригоді науково-педагогічним працівникам, вчителям, економістам, психологам та шаховим наставникам, які прагнуть знайти інноваційні методи роботи з аудиторією.

Монографія буде цікавою для широкого кола читачів: учнів і студентів, які лише починають свій шлях у світі фінансів; батьків, що прагнуть навчити дітей відповідальному ставленню до грошей; викладачів, які шукають інтегровані методи навчання; а також усіх тих, хто розглядає шахи не лише як гру, а як універсальну модель життя і розвитку.

Таким чином, представлена праця покликана об'єднати економічні знання та шахову мудрість у єдину систему, що формує фундаментальне розуміння фінансової грамотності й відкриває нові горизонти для освітньої практики та наукових досліджень.

Принцип довгострокового планування

Прикладом прояву принципу довгострокового планування у фінансовій грамотності є наступна ситуація. Учень отримує кишенькові гроші щотижня. Він може витратити їх одразу на солодоці чи дрібні покупки, які принесуть швидке задоволення, але не матимуть довготривалої користі. Натомість, якщо він вирішить відкласти хоча б частину грошей щотижня, то через кілька місяців зможе купити щось значно цінніше – наприклад, навушники хорошої якості або навіть зібрати кошти на навчальний курс, який допоможе йому розвиватися. Це приклад, коли відмова від миттєвої насолоди приносить набагато більшу вигоду у майбутньому.

Ще один практичний випадок – шкільні поїздки чи екскурсії. Часто про них повідомляють заздалегідь, і ті учні, які звикли відкладати гроші, можуть легко оплатити поїздку й отримати нові враження та досвід. А ті, хто витрачає все одразу, опиняються в ситуації, коли потрібної суми немає. Таким чином, довгострокове фінансове планування допомагає школяреві відчувати свободу у виборі й бути готовим до можливостей, які з'являються у майбутньому.

Принцип довгострокового планування¹ у фінансовій грамотності обумовлює відмінність мудрої економічної поведінки від імпульсивної реакції. Його суть полягає у здатності бачити за межами поточного моменту, відмовитися від миттєвої вигоди заради досягнення стратегічних цілей у майбутньому. Інвестування, відкладення коштів, усвідомлене споживання – усе це прояви зрілого мислення, яке розуміє цінність часу як основного активу. Людина, яка дотримується цього принципу, не просто керує своїми фінансами – вона створює своє майбутнє, вибудовуючи цеглини рішень на міцному фундаменті аналізу та терпіння.

У шахах цей принцип набуває сакральної глибини, ніби гра сама була створена для того, щоб його передати. Шахіст, що мислить лише категоріями негайного зиску – виграти фігуру, уникнути загрози – швидко опиняється у пастці обставин, спровокованих його короткозорістю. Натомість справжнє мистецтво шахової гри полягає у здатності бачити на кілька кроків уперед, розгортати сценарії, враховуючи можливі реакції противника, і створювати структури, які з часом перетворюються у перевагу. Жертва пішака задля позиційної ініціативи, затримка атаки в ім'я накопичення тиску, розвиток фігур із прицілом на ендшпіль – усе це

---

¹ Однією із перших планування бюджету в домашньому господарстві досліджувала американська економістка Гейзел Кірк (Kyrk H. Family expenditures for housing and household operation. Washington, D.C. : U.S. Dept. of Agriculture, 1941. 244 p.).

інтелектуальні інвестиції, що не приносять миттєвого результату, але ведуть до неминучих здобутків у перспективі. У цьому й полягає велич шахів як метафори життя: кожен хід – це вклад у майбутнє, кожне рішення – відлуння майбутньої позиції, яку гравець уявляє і творить одночасно.

Шахи здійснюють тонкий, але потужний педагогічний вплив на людину. Вони виховують терпіння, стратегічне бачення, а головне – навчають ставити запитання не «що я отримаю зараз?», а «до чого це приведе згодом?». У цьому прихована колосальна сила: гра ніби укорінює в думках гравця ідею, що кожен крок має наслідки, а справжня перемога народжується не з імпульсу, а з плану. Саме тому шахи є не просто грою, а стародавнім кодом педагогіки, інструментом передачі знання про гідність далекоглядності. Вони готують людину не лише до партії, а до життя, де справжня вигода завжди приходиться до тих, хто здатен чекати і благодіяти.

Принцип ефективного управління ресурсами

Прикладом прояву принципу ефективного управління ресурсами у фінансовій грамотності є наступна ситуація. Уявімо, що школяр щодня купує у шкільному буфеті булочку та сік. З часом він розуміє, що така звичка «з'їдає» більшу частину його кишенькових грошей і не дає накопичити на щось важливіше. Якщо він почне брати з дому бутерброд чи яблуко, то зможе значно зекономити і при цьому залишитися ситим. Зекономлені гроші можна відкласти й поступово накопичувати на більшу мету – наприклад, на власні навушники чи настільну гру. Це і є приклад ефективного управління ресурсами: змінити підхід до щоденних витрат, аби отримати довгострокову вигоду.

Ще один момент – вміння порівнювати ціни та робити обґрунтований вибір. Наприклад, школяр знайшов у магазині два рюкзаки: один із них дорожчий через відому марку, але має ті самі характеристики, що й дешевший. Якщо він обирає другий варіант, то зекономлені гроші може використати для іншої важливої потреби, наприклад, на навчальні матеріали чи квиток у музей. Такий підхід формує вміння бачити цінність грошей, уникати непродуктивних витрат і отримувати максимум користі з власного бюджету.

Принцип ефективного управління ресурсами² є одним із базових стовпів фінансової грамотності, що формує культуру відповідального

---

² Піонером у дослідженні використання обмежених ресурсів домогосподарств та важливості неринкової діяльності для економіки була канадська вчена Маргарет Гіллін Рід (Reid M. G. Economics of household production. New York : J. Wiley & Sons, 1934. 408 p.).

ставлення до обмежених можливостей. Його глибинна суть полягає не лише в економії, а у вмінні бачити цінність кожного активу, використовувати його згідно з його потенціалом та уникати непродуктивних витрат. Гроші, час, енергія – все це ресурси, що потребують мудрого керування. Людина, яка оволоділа цим принципом, не витрачає, а інвестує, не марнує, а розраховує, не ризикує даремно, а діє обґрунтовано. Це мислення власника, а не споживача, архітектора, а не гравця випадку.

У шахах ефективно управління ресурсами набуває майже містичної форми. У цій грі як вищій моделі балансу, кожна фігура має свою визначену вартість, місце, функцію. Пішак, попри свою скромну силу, може перетворитися на ферзя. Кінь – незамінний у закритих позиціях. Тура – джерело сили на відкритих вертикалях та горизонталях. І в кожному ході шахіст повинен відчувати цю цінність, усвідомлювати, коли жертва виправдана, а коли – ні. Втратити фігуру без компенсації – все одно, що в реальному житті вкласти гроші у мильну бульбашку. Обміняти ферзя на пішака – як продати будинок, щоб купити лотерейний білет. Кожна бездумна дія тут призводить до ослаблення, і шахи не прощають легковажності. Саме тому гра дисциплінує свідомість: вона змушує рахувати, порівнювати, оцінювати і думати в категоріях доцільності. Чи справді ця атака того варта? Чи є сенс у цій жертві? Як зберегти рівновагу між захистом і ініціативою? – усі ці питання виховують раціональне ставлення до наявного.

Шахи навчають людину бути мудрим управлінцем власного потенціалу. Вони формують у свідомості механізм економічного мислення без калькулятора в руках, – глибоке розуміння цінності всього, що маєш. Гра говорить мовою дій: розтратив сили – погіршив позицію, знехтував активністю фігур – втратив ініціативу. І в цьому прихована її педагогічна мудрість. Шахи не повчають – вони примушують відчути наслідки невмілого управління. А отже, вони готують людину до реального життя, в якому бюджет – це шахові фігури, витрати – це втрати на шахівниці, а стратегія – це ключ до довгострокової стабільності. І якщо ти навчився грати у шахи – ти вже на півкроку ближче до того, щоб не грати зі своїми фінансами у рулетку.

Принцип захисту активів

Прикладом прояву принципу захисту активів у фінансовій грамотності є обережність у позичанні грошей. Буває, що однокласники просять у когось кілька гривень «до завтра», але часто «завтра» перетворюється на тиждень чи місяць. Якщо школяр занадто легко позичає свої гроші, не думаючи про повернення, він ризикує залишитися без них і втратити те, що міг би використати на власні потреби. Вчитися захищати свої активи

в такому випадку означає бути уважним: давати у борг лише тоді, коли впевнений, що не залишишся сам у скруті, і краще не ризикувати тією сумою, яка для тебе суттєва. Це вчить школяра ставитися до грошей відповідально та бачити різницю між розумною допомогою і необачною втратою.

Це один приклад – ставлення до шкільних речей, таких як підручники чи форма. Якщо школяр уважно їх зберігає, не рве і не псує, то йому не доведеться витратити додаткові кошти на реставрацію. Це також дозволяє уникати непередбачуваних витрат і зберігати гроші для інших, важливіших цілей – наприклад, участі в гуртках чи поїзді на екскурсію. Таким чином, учень вчиться розуміти: турбота про вже наявне – це та сама «фінансова обережність», яка допомагає у майбутньому не лише економити, а й впевнено планувати свої витрати.

Принцип захисту активів³ – це основа стабільності у фінансовому житті людини, своєрідна лінія оборони її добробуту. У своїй суті цей принцип вимагає від індивіда не лише вміння накопичувати, а й розуміння того, як зберігати досягнуте. Це передбачає створення фінансової подушки безпеки, страхування майна, забезпечення себе від надмірних боргових зобов'язань і ризикованих інвестицій. Захист активів – це не страх перед втратою, а мудрість, яка приймає невидиму присутність непередбачуваного. Людина, що дотримується цього принципу, поводить себе не як споживач, що очікує миттєвий прибуток, а як хранитель – того, що було досягнуто та накопичено.

У шахах цей принцип втілюється у суті самої гри, бо її серце – король, і саме його безпека є визначальним фактором. Усе на шахівниці – фігури, позиції, комбінації – служить цій меті. Безпека короля – це не просто питання техніки, це питання буття. Втрата ферзя чи тури – прикра, але гра продовжується; втрата короля – кінець. І тому кожна стратегія має в собі закладений імпульс самозбереження. Рокіровка – перша форма створення «захисного капіталу», укриття короля за щитом пішаків. Виведення фігур із урахуванням ліній атак суперника – аналог страхування: не підставляй, що можеш втратити. Уникнення зайвих ризиків, коли не розкриваєш фланг без потреби, – це як уникнення боргів: не бери більше, ніж можеш захистити. І, як у житті, надмірна агресія без продуманого захисту в шахах призводить до саморуйнування. Велич цієї гри в тому, що вона навчає балансу – між атакою і безпекою, між зиском та збереженням.

---

³ Однією з перших та найбільш цитованих праць, де цей принцип системно розкрито саме як практичну стратегію фінансового планування, є монографія «Захист активів: концепції та стратегії захисту вашого багатства» (Adkisson J., Riser C. Asset Protection: Concepts and Strategies for Protecting Your Wealth. New York : McGraw-Hill, 2004. 336 p.).

Шахи – це мовчазна притча про цінність захисту. Вони промовляють до гравця не через мораль, а через досвід: раз програв – і вже розумієш, що без захисту не виграєш. У цьому гра виступає як педагог у найкращому сенсі – вона не нав'язує, а дозволяє пізнати істину на власному досвіді. І саме тому шахи вчать фінансової обережності краще за будь-який підручник. Вони будують у свідомості карту – де є ризики, а де – укриття, де варто зупинитися, а де – підсилити оборону. Захист у грі перетворюється на архетип захисту в житті. Той, хто рокірує вчасно і думає про безпеку, – той у житті не залізе в безодню боргів, не втратить останнє заради короткої вигоди, не забуде, що стабільність – це також сила. І саме тому шахи – це не просто гра. Це університет життєвої стратегії, де захист активів є не параграфом, а пульсом самої логіки буття.

Принцип гнучкості та адаптації

Прикладом прояву принципу гнучкості та адаптації у фінансовій грамотності є наступна ситуація. Учень збирав гроші на купівлю нового смартфона, щомісяця відкладаючи частину кишенькових коштів. Але раптово зламався його велосипед, яким він щодня їздив до школи. У такій ситуації принцип гнучкості та адаптації підказує: замість того, щоб вперто продовжувати збирати гроші лише на телефон і ходити пішки кілька місяців, варто переглянути свій фінансовий план. Учень може тимчасово спрямувати заощадження на ремонт велосипеда, щоб швидко вирішити проблему пересування, а потім повернутися до своєї первинної цілі, можливо, трохи змінивши терміни її досягнення.

Такий підхід допомагає зрозуміти, що фінансові плани не повинні бути «жорсткими» та незмінними. У житті завжди з'являтимуться нові обставини: несподівані витрати, нові можливості заробітку або знижки, які дозволяють зекономити. Головне – не панікувати та не відмовлятися від своїх цілей, а навчитися коригувати їх, знаходити альтернативні шляхи та зберігати загальний напрямок руху до фінансової мети.

Принцип гнучкості та адаптації⁴ у фінансовій грамотності – це мистецтво зберігати стійкість у світі, що постійно змінюється. Його сутність полягає у вмінні реагувати на непередбачувані обставини з розумом і внутрішнім балансом, а не з панікою чи впертістю. Економіка – це не статична система, а живий організм, у якому змінюються умови та можливості. Той, хто навчився гнучко коригувати бюджет, переглядати

---

⁴ Вперше термін «адаптація» у науковий обіг було введено Г. Аубертом (Aubert H. Physiologie der Netzhout. Breslau, 1865. 113 p.).

Наукове видання

Мискін Юрій Ігоревич
Корнєєв Володимир Вікторович
Мискіна Оксана Олександрівна

ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ І ШАХОВЕ МИСЛЕННЯ

МОНОГРАФІЯ

Підписано до друку 22.01.2026. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 6,5.
Тираж 300 прим.

Віддруковано ФО-П Білецький Р.Г.,
Типографія Аграр Медіа Прінт.
Адреса потужностей: м. Київ, вул. В.Некрасова, 3
е-mail: info@agrarmedia.com
тел.: (067) 407 87 23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №8116 від 21.06.2024р.
www.agrarmedia.com